

УДК 271.4-742-266:27-549

КОНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВА РОЛЬ ПРЕСВЯТОЇ ЄВХАРИСТІЇ В КОДЕКСІ КАНОНІВ СХІДНИХ ЦЕРКОВ

Олег МАХ

Івано-Франківський богословський університет імені св. Івана Золотоустого, кафедра східного канонічного права, вул. Гарбарська, 22, 76019, Івано-Франківськ, Україна

У статті розглядається внутрішній правовий характер таїнств, зокрема три умови права на прийняття таїнств, особливе значення серед яких належить Пресвятій Євхаристії. Також подані короткі коментарі до канонів Кодексу Канонів Східних Церков, через які розкривається конституціонально-правова роль Євхаристії (кан. 698-717).

Ключові слова: Пресвята Євхаристія, тайна, канон, хліб і вино, Тіло і Кров Христа, Східні Церкви, священник, вірні.

The article deals with internal legal nature of sacrament, particularly with three conditions of right for sacrament adoption, the paramount importance of which belongs to Holy Eucharist. Additionally, brief comments on the Code of Canons of Eastern Churches have been presented, through which the constitutional-legislative role of Eucharist is revealed (Canon 698-717).

Keywords: Holy Eucharist, secret, canon, bread and wine, Body and Blood of Christ, East Churches, priest, is faithful.

Таїнства, особливо Євхаристія, за Кодексом Канонів Східних Церков (далі ККСЦ) є найважливішими актами богочитання, що підкреслено навіть у назві Титулу XVI, у якому про них ведеться мова, а саме «Про Божий культ і зокрема про Святі Тайни». І справді, у Таїнствах звершується богоявлення Пресвятої Тройці задля спасіння людей. Тому Церква, святкуючи та здійснюючи Таїнства, силою Святого Духа, поклоняється Триєдиному Богові і бере участь у поклонінні небесної Церкви.

Відтак, таїнства творять Церкву – і сам ККСЦ дає це ясно зрозуміти, затверджуючи, що через них Ісус Христос «защеплює вірних у себе самого і Церкву, Своє Тіло» (кан. 667), адже вони являють собою істотні конститутивні елементи Церкви, зокрема з погляду права. Причому таїнства є такими не тільки тому, що породжують наслідки юридичного характеру, або що вони – це дії, здійснювані одними людьми – служителями Христа і Церкви – на благо інших, що підтверджує принцип «інакшості» як передумову існування міжсуб'єктивних відносин справедливості. А оскільки таїнства мають, як комунікативні знаки, очевидний внутрішній правовий характер, що виявляється, різним чином, на всіх рівнях церковного спілкування, то в Церкві вони є основними правовими й конститутивними актами.

Для того, щоб уділення таїнств було діючим і плідним, необхідна віра – як на об'єктивному (адже таїнства завжди виявляються в спілкуванні віри даної Церкви), так і на суб'єктивному рівнях, бо від того, хто одержує таїнство, потрібно assensus fidei (згода віри), тобто вільна прихильність

communio Ecclesiae. А вона є не що інше, як воля, хоча б імпліцитна, до прийняття ініціативи Бога, що веде людину як особистість і суб'єкт довгим шляхом звільнення й освячення до її власного, унікального, вічного спасіння [7, с. 35].

На суб'єктивному рівні співвідношення між вірою і таїнствами, що в основному збігається з проблемою необхідних умов для прилучення до таїнств, каноністичний дискурс перетинається з пастирським. Дійсно, церковне законодавство підкреслює (у згоді з вченням Другого Ватиканського собору) значення віри при здійсненні таїнств (канони 584 §2 і 667) і наполегливо нагадує про обов'язок Євангелізації і катехизації, який цілком відповідає наступному припису: «всі вірні, особливо священнослужителі, повинні вірно дотримуватись приписів Церкви у богомільному відправленні й прийманні цих святих тайн» [5, с. 189], а також про важливість активної участі (канони 673 і 674 §1) у здійсненні таїнств.

Прикметно, що Титул XVI ККСЦ, який містить канони про таїнства, розпочинається не безпосередньо із приписів щодо кожної з них (глав, як деякі інші Титули – наприклад, XV чи XXVI), а з восьми вступних канонів, які є, як зазвичай, вступними за своїм характером. Вони дають визначення Таїнствам (кан. 667), розповідають про поняття публічного богочитання (кан. 668) і роль найвищої влади Церкви (кан. 669), встановлюють деякі загальні норми щодо їх відправи та спільного звершення з іншими християнами (кан. 670-671). Останні три канони узаконюють догму щодо неповторюваності трьох Таїнств (кан. 672), приписують активну участь вірних в звершенні всіх Таїнств (кан. 673) і вимагають від вірних дотримання літургійних норм (кан. 674). В окремий спосіб варто наголосити на тому, що §2 канону 675 затверджує прийняття хрещення як загальний принцип, на підставі якого дається допуск до всіх інших таїнств. З огляду на це виникає необхідність розгляду питання про право на прийняття таїнств і церковне спілкування, що більш повніше розкриває внутрішній правовий характер таїнств.

Другий параграф канону 381 говорить: «Священнослужителі зобов'язані, хіба що слушно перешкоджені, подавати допомогу з духовних дїбр Церкви, особливо слова Божого і святих тайн вірним, які вчасно просять, належно підготовлені, і право не забороняє їм приймати святі тайни». Ця норма натхненна соборним навчанням про право усіх віруючих вповні приймати від пресвітерів духовні блага Церкви, особливо завдяки Слову (Євангелію) і таїнствам [3, с. 305-306]. Вона введена церковним законодавством з наміром виключити будь-яку сваволю в питанні про допущення до таїнств. А що стосується можливості відмовлення в таїнствах, вона має строго відповідати діючим нормам (приписам) ККСЦ (на що вказує вираз «згідно з літургійними приписами», який міститься у другому параграфі канону 674). Однак, дієвість розглянутої норми була б значнішою, якби законодавство, з одного боку, вжило дійсну підставу, а з іншого – дало б пряме посилання на другий параграф канону 672, яким право на прийняття

таїнств поширюється на усіх віруючих християн, які не мають повної спільності з католицькою Церквою. Безсумнівно, це право невід'ємно пов'язано з тією причетністю віруючого до трьох служб Ісуса Христа (священичої, пророчої і царської – §1 кан.7), що дається через хрещення. Тому слід вважати, що воно засновано божественним правом і тому має першочергове значення для реалізації церковного спілкування. Отже, ті норми Кодексу, що обмежують здійснення цього права, повинні тлумачитися у вузькому розумінні (кан. 38).

Але, подібне право може бути реалізовано, відповідно до того ж канону 671, тільки при одночасній наявності трьох основних умов: прохання, підготовки та відсутності будь-яких заборон та юридичних перешкод (щоб уділення таїнств було дозволено і правосильним). Перша умова визначена церковним законодавством з метою підкреслити, що таїнства можуть бути надані тільки тим, хто просить про них вільно й у належному порядку (тобто згідно часу, місця і способу дії). Підготовленість передбачає моральне достоїнство і духовну готовність віруючого, що прохає про допущення до таїнства, хоча як перше, так і друге дуже важко визначити на правовому рівні.

Постановка третьої умови покликана виключити будь-які випадки прийняття таїнств віруючими, які піддані відлученню чи інтердикту, тобто тимчасовій забороні усіх церковних діянь і треб (наприклад, миропомазання, сповіді, укладання шлюбу, євхаристії), що накладалась папою або єпископом [1, с. 104]. Але оскільки інтердикт має тимчасовий характер, то перелік відлучених від усіх таїнств час від часу формалізується та регулюється церковним законодавством для кожного таїнства окремо.

Усі три вищенаведені умови здійснення права на прийняття таїнств, поставлені в каноні 381 §2, є різними видами конкретизації двох загальних принципів. Відповідно до першого принципу, усі «вірні зобов'язані, діючи кожен по-своєму, зберігати завжди єдність з Церквою» (кан. 12 §1). Відповідно до другого принципу, віруючі при здійсненні своїх прав повинні брати до уваги також «права інших людей та власні обов'язки щодо них» (§2 кан. 26). Більше того, зовсім очевидно, що право, про яке йде мова, є не що інше, як умоглядний аспект обов'язку вірних прагнути до свого освячення і до освячення Церкви (кан. 13). З католицької точки зору, цей обов'язок має на увазі також «визрівання людської особистості й пізнання і переживання таїнства спасіння» (кан. 20) у тому, що стосується ведення життя, згідне з євангельською наукою. Таке «пізнання і переживання таїнства спасіння» – не тільки обов'язок віруючого, який прохає допустити його до прийняття таїнств, але і конкретний обов'язок католицьких служителів, обумовлений у § 3 канону 671. Даною нормою законодавство, немовби бажає підкреслити наступний досить значимий момент: відповідальність у справі євангелізації полягає в тому, що вона пов'язана з церковним спілкуванням, а відтак вимагає виключити як на суб'єктивному, так і на об'єктивному рівнях всяке свавілля в найважливішому питанні про допущення до таїнств.

З'ясувавши внутрішній правовий характер таїнств, можна безпосередньо перейти до розгляду конституціонально-правової ролі Пресвятої Євхаристії у ККСЦ. У зв'язку із цим варто, насамперед, відзначити, що єдиним суб'єктом Євхаристії є народ Божий, який покликаний до єдності під верховенством єпископа чи пресвітера. Виходячи з такої конституціональної перспективи, стає зрозумілим все юридичне і пастирське значення канонічних норм, що стосується таїнства, яким «завершується сакраментальне впровадження в таїнство спасіння» (кан 697). Ці норми представлені в ККСЦ в наступному систематичному порядку. Спочатку йдуть два вступних канони:

- перший (кан. 698) присвячений внутрішньому зв'язку між Євхаристією і таїнством Церкви;
- другий (кан. 699) – фундаментальному значенню цього таїнства для життя усіх віруючих, і полягає в заклику активно брати участь у його здійсненні.

Далі слідують умовно поділені три групи канонів, які розкривають той чи інший аспект канонічного виміру таїнства Пресвятої Євхаристії. Зокрема канони першої з них визначають характер євхаристійної практики, спосіб та особливості відправи Божественної Літургії, у якій вірні приймають Тіло і Кров Господа Ісуса Христа (кан. 700-707). Тут містяться норми щодо служіння Божественної Літургії, активної участі в ній усіх вірних, а також норми, що стосуються часу і місця її здійснення та відповідних обрядів. Через канони другої групи (канони 708-714) трактується питання збереження і шанування Євхаристії; і, нарешті, у канонах третьої (кан. 715-717) зібрані юридичні правила щодо пожертв під час Божественної Літургії.

Зазначені вище канони разом окреслюють конституціонально-правову роль Євхаристії у ККСЦ. Так, наприклад, у вступних канонах в особливій мірі наголошується на її важливості у еклезіологічному значенні. Церковне законодавство не повторює безпосередньо те твердження Другого Ватиканського собору, що у всіх «вівтарних громадах..., хоча вони часто малі, бідні чи живуть у розсіюванні, перебуває Христос. Через Нього збирається разом єдина, свята, всесвітня й апостольська Церква» [3, с. 83]. Проте, конституціональна роль цього таїнства в рамках церковного спілкування безсумнівно виявляється в багатьох інших нормах ККСЦ, нехай навіть (як можна побачити надалі) у них не завжди вдається забезпечити рівновагу між всесвітньою Церквою й окремими Церквами. Наприклад, юридичне визначення єпархії, цієї найважливішої конституціональної форми окремої Церкви, вказує на біном Євангелія та Євхаристії, як на той магнітний полюс, навколо якого збирається частина Божого народу (кан. 177 § 1). Аналогічним чином канон 289 § 2 стверджує, що Євхаристія так само, як і відправа Божественної Літургії, являє собою «осередок і вершину всього життя християнської спільноти».

Конституціонально-правова роль Євхаристії підкреслюється в ККСЦ також і на суб'єктивному рівні, тобто на рівні церковного життя віруючого.

Згідно канону кан. 12 §1, вірний завжди покликаний зберігати єдність з Церквою й у самому способі дії. Справді, Євхаристія являє собою водночас і таїнство, що удосконалює вступ у християнство; і поживу, що годує віруючого протягом усього його життя; і святе причастя, що утішає християнина на порозі смерті. Якщо хрещення і миропомазання складають непоновлюваний сакраментальний елемент ініціації християнина, то в Євхаристії міститься динамічний момент. Усі вони, таким чином, пов'язані між собою, що є необхідними для повноти сакраментального впровадження в таїнство спасіння (кан. 697). Як наслідок, канон 697 наказує, щоб Пресвята Євхаристія уділялась людині після хрещення і миропомазання якнайскоріше. Якщо така активна участь здійснюється протягом усього життя, то воно спонукає вірних до частого прийняття цього таїнства (кан. 698), а священників – до його частого (по можливості, щоденного) уділення. Нарешті, найважливіше значення Євхаристії для життя християнина підкреслюється правом хворих і умираючих на прийняття святого причастя, і відповідним обов'язком, який законодавство поклало на священнослужителів, а в разі потреби на інших вірних, які згідно відповідних приписів Синоду Єпископів патріяршої Церкви або Ради Ієрархів, але лише в разі їх наявності, можуть роздавати Пресвяту Євхаристію (кан. 709).

Цією короткою згадкою про Євхаристію як про причастя торкається інша проблематика, що має важливе конституціональне значення, – проблематика, пов'язана з правом приймати Святе Причастя і обов'язком віруючого брати участь у недільній Божественній Літургії.

Право кожного хрещеного християнина приймати таїнства від власних Пастирів затверджено канonom 16. Втім, що стосується Євхаристії, його уточнює канон 699 § 3, що говорить: «інші вірні завдяки хрещенню і помазанню святим миром, збираючись на відправу Божественної Літургії, беруть діяльну участь у Жертві Христовій... і то повніше, якщо з цієї ж Жертви приймають Тіло і Кров Господа». Той факт, що тут законодавство не згадує належного приготування, як в каноні 381 § 2, підсилює дане право.

А для більш повного розкриття важливого значення Пресвятої Євхаристії у канонічному вимірі, необхідно розглянути й пояснити кожен із канонів ККСЦ, в яких містяться різні приписи про це величне таїнство, а саме канони 698-717, більш детально. Зокрема канон 698, який вказує на особливий внутрішній зв'язок між Євхаристією і таїнством Церкви, говорить, що центром і кульмінацією Божественної літургії Церкви є звершення Євхаристії. Сказане тут про Євхаристію чи Божественну Літургію природно стосується їхніх еквівалентів у інших східних мовах, подібно до *qurbâna* / *qurbâno* в сирійській. Тому виглядає цілком закономірно, що Ісус заснував цю дуже глибоку тайну, передусім, з метою підготувати своїх учнів приймати його як хліб життя, даний Отцем на небі для вічного життя тих, які вірують у нього і стали Божими дітьми (Ів. 6: 33; 35: 54). Але саме завдяки своїй жертвенній смерті і славному воскресінню Христос стає їжею і напоєм вірних, як Він навчав цього через Таїнственний обряд на Тайній Вечері (Мт.

26: 26-29): його учні споживали його тіло і пили його кров; те саме тіло, яке було принесене за всіх в жертву на хресті, і ту саму кров, яка за усіх була пролита у жертвовному викупленні. Цей жертвний бенкет стає доступний християнам у Євхаристії, якщо вони виконують те, що Божий Син заповів чинити своїм послідовникам на його спомин. І для цього надав вірним усі можливості, зробивши так, щоб через службу священика, який діє в особі Христа над жертвоприношенням Церкви, і силою Святого Духа продовжувалось те, що сам Господь Ісус учинив на останній Вечері. А значить Божественна Літургія, на якій здійснюється це величне таїнство, є водночас подякою Богові Отцеві, а також засвідчення і звершення єдності Божого народу для побудови Христового Тіла, яким є Церква. І справді, завдяки здійсненню Пресвятої Євхаристії в кожній окремій місцевій Церкві, Божа Церква будується і росте [3, с. 139].

Далі слідує канон 699, який наголошує на фундаментальному значенні Пресвятої Євхаристії для життя усіх віруючих, і закликає усіх вірних активно брати участь у його здійсненні. Разом із тим, у ньому подані досить важливі приписи щодо окремих аспектів Божественної Літургії, передусім припис про те, що повноваження відправляти її мають тільки Єпископи та священики, які правосильно висвячені. Адже саме через їхню службу складає Євхаристійну жертву Сам Христос, вічний Первосвященик Нового Завіту. Після цього § 2 канону описує роль дияконів: вони разом з Єпископами і священиками, відповідно до приписів літургічних книг, беруть тіснішу участь у відправі Божественної Літургії. Це означає, що власною службою, яку вони прийняли на дияконському свяченні, диякони допомагають Єпископам і священикам, особливо у літургії, на додачу до чого вони також поєднані зі святим вівтарем. У зв'язку із цим дияконів висвячують на службу, а не на священство. Диякони «скріплені ласкою святого Таїнства, служать вони Народові Божому службою (діасоніа) літургії, слова і любови, в спільноті з єпископом та його духовенством» [3, с. 83]. І нарешті, варто звернути увагу на § 3 цього канону, в якому говориться про роль інших вірних у відправі Божественної Літургії. А саме: вони беруть діяльну участь у Жертві Христовій силою свого царського священства, прийнятого при хрещенні і помазанні святим миром. «А вірні, назначені вже священним хрищенням і миропомазанням, через приймання Євхаристії повнотою прищеплюються в Тіло Христове» [3, с. 308]. При цьому на Євхаристійному зібранні, на якому головує Єпископ, або, у єдності з ним, священик, усі вірні беруть участь в літургійній відправі у спосіб, визначений літургійними книгами і партикулярним правом кожної Церкви *sui iuris*. Вершиною цієї активної участі стає прийняття ними Євхаристійного причастя, Тіла і Крові Господа.

У каноні 700 наголошується на тому, що відправа Божественної Літургії має відбуватись у спосіб, відповідний до пастирських потреб вірних, однак при змозі через співслужіння священика з Єпископом або іншим священиком, що демонструє єдність священства і жертви [3, с. 29], тому подібна традиція зберігається з давніх часів як на Заході, так і на Сході.

Священики, правлячи Літургію разом з Єпископом, у такий спосіб дають свідоцтво своєї участі в єдиному священстві та службі Христа [3, с. 311]. Пресвітери, що співслужать Літургію, виявляють особливий зв'язок віри, апостольської любові, служіння і, звісно, братерства, що об'єднує їх [3, с. 313-315]. З іншого боку, співслужіння Єпископів з їхніми пресвітерами свідчить про спільність віри та церковну єдність їхніх місцевих Церков. Проте співслужіння Божественної Літургії не завжди можливе, особливо, коли пастирські потреби вірних вимагають, щоб священник сам служив її для своєї спільноти. У зв'язку із цим канон далі стверджує право кожного священника правити Божественну Літургію індивідуально, однак не в той же час і не в тій же Церкві, де відбувається співслужіння. А, отже, цілком зрозуміло, чому Інструкція щодо застосування літургійних приписів Кодексу канонів Східних Церков містить з цього приводу такий припис: «Індивідуальні, незалежні відправи Євхаристії на численних вівтарях в одному і тому ж місці категорично заборонені. Таке обмеження, очевидно, не стосується одночасних і синхронних відправ, які деколи дозволені, зокрема у західно-сирійській та ефіопській традиціях» [4, с. 50].

Переходячи до розгляду канону 701, варто, передусім, відмітити, що він тісно пов'язаний із § 2 кан. 674, згідно якого служитель повинен уділяти святі тайни, в тому числі служити чи співслужити Божественну Літургію, старанно дотримуючись літургійних приписів власної Церкви *sui iuris*. При цьому канон 701 уточнює, що співслужіння між Єпископами та пресвітерами різних Церков *sui iuris* дозволене з виправданої причини (збори, духовні реколекції, паломництва і тому подібне), а його здійснення виявляє єдність та спільність Церков. Окрім того, канон встановлює спосіб, у який таке співслужіння повинно відбуватися (якого літургійного порядку потрібно дотримуватися, яке облачення використовувати, яких небезпек уникати). І для цього, найперше, вимагається дозвіл єпархіального єпископа, який може бути наданий окремо для кожного співслужіння чи загалом. Не менш важливе значення має необхідність дотримуватись літургійних приписів літургійних книг першого служителя, а також використовувати ризи та відзнаки власної Церкви *sui iuris*, щоб уникнути будь-якого синкретизму і сплутування різних літургійних обрядів.

Наступний 702 канон стверджує заборону для католицького священника співслужити Божественну Літургію разом з некатолицькими священниками або служителями, адже, як подає Довідник застосування принципів та норм екуменізму, «Євхаристійне співслужіння є видимим проявом повної єдності віри, поклоніння і спільного життя Католицької Церкви, ознакою чого є служителі тієї Церкви, а тому Євхаристію заборонено співслужити зі служителями інших Церков чи Церковних Спільнот» [2, с. 79].

Метою канону 703 є застерегти настоятелів церкви від надання чужим священникам дозволу відправляти Божественну Літургію, доки не буде пред'явлено відповідного рекомендаційного листа. Такий лист від свого Ієрарха служить підтвердженням того, що пресвітер не має перешкоди для

здійснення священнослужінь. З іншого боку, коли такого листа немає, достатнім є те, що Єпархіальний Єпископ може в інший спосіб дізнатися про відсутність у невідомого священника перешкоди для відправ, маючи право видати у цій справі більш точніші норми (кан.703 § 2).

У каноні 704 говориться про те, що Божественна Літургія може похвально правитись у всі дні, за винятком тих, які виключаються згідно з приписами літургійних книг Церкви свого права, до якого священник приписаний. Відтак, цей канон рекомендує щоденну відправу Божественної Літургії, що є актом Христа і Церкви, у якому постійно звершується діло спасіння, але тільки як похвальну, а значить не приписуючи її як юридичний обов'язок. Безперечно, духовне життя священника повинні жити Священне Писання і Пресвята Євхаристія. Однак при цьому існують алітургійні дні, коли, відповідно до приписів літургійних книг Церкви *sui iuris*, Божественна Літургія не правиться [10, с. 13-24].

Стосовно ж «подвоєння», тобто відправи Божественної Літургії більше одного разу впродовж того самого дня, ККСЦ не містить жодних норм, адже воно не належить до давньої східної традиції. Втім ця практика була запроваджена в деяких Східних Католицьких Церквах з дозволу єпископа, через наявність вагомих пастирських причин, якими не можна було нехтувати. Тому, як правило, «пресвітери повинні уникати служіння Божественної Літургії більш, ніж один раз у день, без особливої на те пастирської причини. Для будь-яких відхилень від цього принципу потрібен дозвіл і контроль єпископського уряду» [4, с. 61].

Наступний канон 705 передбачає право кожного католицького священника правити богослужіння, Таїнства і, передусім, Пресвяту Євхаристію, у католицьких церквах будь-якого обряду. Адже відправа Пресвятої Євхаристії на престолі, який посвячений католицьким Єпископом, засвідчує єднання з Католицькою Церквою. Однак на той випадок, якщо немає церкви чи католицької каплиці, § 2 цього канону передбачає, що католицький священник може правити Божественну Літургію також і в некатолицькій Церкві, але вже за наявності дозволу місцевого Ієрарха.

У каноні 706 містяться основні вимоги до священних дарів, які Церква подає для Євхаристії, а саме до хліба і вина, котрі мають відповідати тому, що робив Сам Господь Ісус на Тайній Вечері. Зокрема потрібно використовувати свіжовипечений чисто пшеничний хліб, щоб не було жодної небезпеки зіпсуття. У зв'язку із цим важливо відмітити, що богословські дискусії щодо потреб інкультурації не досягли консенсусу, а відтак не вдалось створити будь-які підстави для зміни у цьому законі. А стосовно вина цей канон говорить, що воно повинно бути натуральне з виноградних грон, не зіпсуте. Отож, церковним законодавством Церкви свого права поставлені чіткі вимоги до хліба і вина у кан. 706 для правосильності здійснення Пресвятої Євхаристії.

Продовжуючи питання євхаристійного хліба, прийнятеного для уділення Пресвятої Євхаристії, то наступний 707 канон залишає широкі рамки

партикулярному праву кожної Церкви *sui iuris* стосовно вибору між неквашеним та квашеним хлібом. І навіть більше – ці рамки передбачають й можливість вибору молитов священників перед Божественною Літургією, євхаристійного посту, літургійних риз, часу і місця відправи та інших подібних речей, таких як спосіб роздавання причастя. Дана обставина, у свою чергу, вказує на те, що усі ті приписи переважно літургійного характеру, які різні Церкви свого права можуть визначити для себе, або які вже були встановлені впродовж століть, у дусі принципу субсидіарності не були включені до загального права. Так, до прикладу, щодо виготовлення євхаристійного хліба, то християнські Церкви знають різноманітні способи його приготування. «Найбільш помітна відмінність існує між заквашеним хлібом, що його традиційно вживає більшість Східних Церков, і неквашеним хлібом, який уживають вірмени і римо-католики. В минулому багато дискутувалося щодо символізму одного і другого виду хліба; часто це було в полемічних тонах, інколи із застосуванням богословських інтерпретацій. Оскільки в цій сфері кожна практика має свою цінність, Кодекс Канонів Східних Церков приписує, щоб кожна Церква свого права дотримувалася практики, успадкованої від її отців, тому що у такий спосіб доповнюючі аспекти євхаристійного таїнства виражаються у символічній формі [4, с. 62-63].

Далі у каноні 708 міститься припис для місцевих Ієрархів і парохів про необхідність дбати, щоб вірні якнайстаранніше отримували настанови щодо обов'язку приймати Пресвяту Євхаристію, коли існує небезпека смерті як напуття і в час, визначений літургійною традицією кожної Церкви свого права та особливо у великодній час. Подібний обов'язок з боку душпастирів явно стверджений у різних канонах: канн. 197, 198, 289 § 2 і 294.

Канон 709 продовжує тему збереження і шанування Пресвятої Євхаристії, зокрема встановлює, що роздавати причастя може священник, або навіть диякон, якщо партикулярне право його Церкви *sui iuris* це дозволяє. Мало того, § 2 цього канону надав Синоду Єпископів патріяршої Церкви або Раді Ієрархів право встановлювати норми, згідно з якими інші вірні також можуть роздавати його. В Інструкції підкреслено, що інші вірні повинні виконувати цю службу тільки у випадку реальної необхідності (п. 58). У такому випадку можна надати повноваження роздавати святе причастя іншим служителям нижчих ступенів, яких загально називають нижчими духівниками (кан. 327). Важливо при цьому відмітити, що ті широкі рамки, які цей канон залишає партикулярному праву кожної Церкви *sui iuris*, дещо не відповідають східним традиціям, у яких звичайне уділення святого причастя застережене за тими, хто наділений благодаттю священства, тобто Єпископами і пресвітерами, за винятком дияконів. Тому тільки священник, який уділяє Святі Таїнства, має право роздавати причастя дияконам, нижчим священнослужителям та іншим вірним.

У каноні 710 підтверджується давня традиція Східних Церков уділяти дітям Пресвяту Євхаристію відразу після хрещення й миропомазання, але

водночас наголошується на важливості застосування пастирських застережень під час причащення маленьких дітей задля збереження святості Таїнства. Дитяче причастя було звичайною практикою Церкви, поки Захід не відмовився від неї в XII столітті, хоча ця практика продовжувала тривати у деяких частинах Заходу аж до XVI століття. Цікаво, що в рамках недавнього літургійного оновлення на Заході літургисти запропонували відновлення практики дитячого причастя також і в Латинській Церкві, переважно вказуючи на традицію, що збережена на Сході [11, с. 96-100]. Поряд із цим, доцільно звернутись до історичного підґрунтя даної традиції, зокрема відмітити, що згідно раннього навчання Церкви Євхаристія потрібна всім для осягнення «вічного життя», а тому Причастя слід було давати також і дітям. Питання про повноліття тоді не поставало, але коли його підняли на IV Латеранському Соборі (1215р.), воно цілком стосувалося сповіді. Таким чином, «радіше страх профанації облатки, якщо дитина не зможе проковтнути її, вела до роздавання тільки безцінної крові, а згодом заборона чаші для мирян на Заході автоматично спричинила також зникнення дитячого причастя» [11, с. 98]. Натомість звичайний спосіб уділення причастя дітям, який практикувався на Сході, полягав у тому, що священник обмочував палець у чаші і дозволяв немовляті посмоктати його. А для дещо старших дітей використовується ложка, однак хліб їм не дають, допоки вони не виростуть настільки, що зможуть наслідувати дорослих і намагатимуться приймати причастя як вони.

Наступний 711 канон забороняє священникам, які відчують за собою важкий гріх, відправляти Божественну Літургію і приймати причастя, за винятком того випадку, коли існує поважна підстава і немає нагоди посповідатись, але при цьому він зобов'язаний проявити акт досконалого жалю, насамперед через щирий намір якнайшвидше приступити до тайни покаяння. Ця заборона, звісно, обумовлена тим, що гріхи, особливо важкі, завдають рани Богу і Церкві, а тому потрібно звільнитись від них через тайну сповіді, щоб мати змогу правити літургію (для священників) та брати повнішу участь у ній (для вірних). А щоб більш чіткіше підкреслити значимість цієї заборони, слід навести слова молитви, яку священник читає у візантійських Божественних Літургіях св. Йоана Златоустого, св. Василя Великого і св. Якова: «Ніхто з пов'язаних тілесними пристрастями та втіхами, недостойний приходити або наближатися, або служити Тобі, Царю слави! Бо служити Тобі – велике і страшне навіть для самих Небесних сил...» [8, с. 41]. Разом із тим, варто наголосити і на тому, що у халдейському та сиро-малабарському обряді причасному обряду взагалі передує обряд покаяння, який відбувається «на відпущення гріхів» у літургійному богослов'ї східно-сирійської традиції. Отож, умова відсутності тяжкого гріха у того, хто відправляє Божественну Літургію і приймає Пресвяту Євхаристію, є дуже важливою і відображає різноманіття та багатство літургійного спадку Східних Церков, яке необхідно поважати й плекати.

Канон 712 проголошує, що люди, які покарані малою чи великою екскомунікою, не можуть допускатися до прийняття Пресвятої Євхаристії (канн. 1431 і 1434 § 1). Для порівняння варто навести рекомендації, які містяться у каноні 93 св. Василя: «Остерігайся, о священнику... правити з тими, кого канон забороняє. Будь обережний з тими, хто перед тобою, як ти правиш, кому роздаєш причастя... не давай Божого Сина недостойним... Тим, хто достойний божественного причастя, давай його вільно, тому що ти прийняв його так само» [6, с. 428].

У каноні 713 питання важливості збереження та шанування Пресвятої Євхаристії постає у новому світлі, адже тут наголошується на тому, що уділення святого причастя не може відбуватись поза відправою Божественної Літургії, хіба що тільки для цього існує вагома і виправдана причина, така, наприклад, як останнє причастя для хворих. Поряд із цим, даний канон закликає вірних належно підготуватись до участі в Пресвятій Євхаристії через Євхаристійний піст, молитви та інші покутні дії, сумлінно дотримуючись приписів Церкви *sui iuris*, партикулярному праву кожної з яких, відтак, передана змога визначати усі інші норми, що стосуються приготування до причастя. Звісно, східні вірні мають виконувати ці приписи не лише в межах території своєї Церкви, але, якщо це можливо, також і поза її територіальними межами. З цих міркувань, наприклад, кан. 40 § 3 цілком доцільно встановлює, що вірні повинні дотримуватися власного обряду всюди.

Згідно наступного канону 714 Пресвяту Євхаристію слід берегти особливо для хворих, а також для адорування вірних, у церквах, де буває прилюдне богочитання і, принаймні кілька разів у місяць, відправляється Божественна Літургія. Адже саме у відправі Божественної Літургії завершується правдива і реальна жертва Христа, з якою дуже тісно пов'язане євхаристійне поклоніння. На додачу до цього можна згадати і про особливий спосіб пошанування Пресвятої Євхаристії, наявний у візантійській Літургії передосвячених дарів, яку правлять під час Великого посту, а саме: усі присутні на ній вірні падають ниць лицем до підлоги, коли Святі Дари несуть через Церкву до вівтаря. Стосовно нагляду за зберіганням Євхаристії (§ 2) цей канон застерігає його місцевому Ієрарху, через що ця норма поширюється також на церкви та каплиці інститутів посвяченого життя.

Починаючи з канону 715, подаються юридичні правила щодо пожертв під час Божественної Літургії. У зв'язку із цим необхідно звернутись до історичних передумов встановлення цих правил. Передусім, слід відзначити, що вже з давніх часів вірні приносили до вівтаря пожертви для відправи божественної жертви, особливо хліб та вино, а також інші речі, щоб підтримувати духовенство та вірних. Важливо, що за словами папи Павла VI, які він сказав у своєму *Motu proprio Firma in traditione* (13 червня 1974 р.), в цьому полягала дуже давня і тривала традиція Церкви як на Сході, так і на Заході [9]. Разом із тим, жертва вірних для служителя також є частиною євхаристійної відправи.

А найголовнішим історичним фактором проголошення приписів про пожертви, які вірні офірують за відправу Божественної Літургії у власних наміреннях, слугує та обставина, що завдяки цьому вони тісніше пов'язують себе з євхаристійною відправою, тому тут йде мова не про «податок», плату чи винагороду, але про справжню жертву. І для того, щоб уникати навіть натяку на комерцію у справі жертв на відправу Божественної Літургії, церковним законодавством було визначено певні норми і правила щодо них, зокрема священикам дозволялось приймати їх, а також, якщо це передбачає законний звичай, жертви за Літургію Напередосвячених дарів і за поминання в Божественній Літургії.

У каноні 716 чітко вказується на те, що священик повинен приймати тільки такі жертви з нагоди Божественної Літургії, які вірні добровільно (а не примусово) офірують. Саме тому загальне право настійно рекомендує єпархіальному Єпископу запроваджувати відповідну практику, із збереженням його компетенції, до якої належить у межах, визначених партикулярним правом його власної Церкви *sui iuris*, встановлювати норми щодо жертв на відправу Божественної Літургії (кан. 1013 § 1). З іншого боку, кожний священик повинен правити Божественну Літургію відповідно до намірів вірних, особливо вбогих, навіть без жодних жертв. В цьому ж дусі канон 1461 приписує, що кожен, хто уділяє чи приймає Таїнства через симонію, має бути відповідно покараний, не виключаючи великої екскомуніки.

І, нарешті, канон 717, яким завершується Глава III Титулу XVI, присвячена приписам про Пресвяту Євхаристію, проголошений для того, щоб оберігати зобов'язання щодо особи-жертводавця, пов'язане з прийняттям жертви. Адже цей канон зобов'язує східних священиків саме з міркувань справедливості дотримуватися у цій делікатній справі законодавства інших Церков свого права, в тому числі й Латинської Церкви, щоразу, коли вони приймають жертви від їхніх вірних, якщо, звісно, жертводавець не постановляє інакше.

Отже, конституціонально-правова роль Пресвятої Євхаристії у Кодексі Канонів Східних Церков є надзвичайно важливою і виявляється, загалом, на двох рівнях: об'єктивному – через встановлення церковним законодавством приписів та норм щодо цього великого таїнства, та суб'єктивному – через дотримання таких кожним віруючим, що складає основу для його церковного життя. А усі охарактеризовані вище канони (канн. 698-717) найбільш повно і глибоко розкриваються цю роль, особливо, що стосується права уділяти та приймати Пресвяту Євхаристію під час відправи Божественної Літургії або, в окремих випадках, поза нею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонов С. А. Римське право: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. – К. : КНЕУ, 2005. – 143 с.
2. Довідник застосування принципів і норм екуменізму. – Л. : Свічадо, 1996. – 96 с.

3. Документи Другого Ватиканського собору. – Л. : Свічадо, 2014. – 608 с.
4. Інструкція застосування літургійних приписів кодексу канонів Східних Церков / Конгрегація у справах Східних Церков. – Л. : Свічадо, 1998. – 104 с.
5. Кодекс Канонів Східних Церков. Латинсько-українське видання / Пер. з лат. Йосиф Кобів – Л. : видавництво оо. Василян, 1995. – 472 с.
6. Путівник по Східному Кодексу: Коментар до Кодексу Канонів Східних Церков / Джордж Недунгатт (ред.), Остап Гладкий (пер.з англ.). – Л. : Свічадо, 2008. – 792с.
7. Ранер К. Основание веры. Введение в христианское богословие / Пер. с нем. (Серия «Современное богословие»). – Москва: Библейско-богословского институт св. апостола Андрея, 2006. – 662 с.
8. Шпіраго Ф. Католицкий Народний Катехизм. Трета часть: Наука про средства ласки / Пер. о. Ярослава Левицького. – Жовква: видавництво оо. Василян, 1914. – 319 с.
9. Paolo VI. Lettera Apostolica in forma di Motu proprio Firma in tradizione [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://w2.vatican.va/content/paul-vi/it/motu_proprio/documents/hf_p-vi_motu-proprio_19740613_firma-in-traditione.html
10. Taft R. The Frequency of the Eucharist throughout History // Concilium. 1982. N 152. P. 13-24.
11. Taft R., Liturgy in the Life of the Church, Third Millennium. – Indian Journal of Evangelization [Rajkot, Gujarat, India], 4 (2001). – P. 88-108.

Дата надходження до редакції: 24.12. 2018